
I. poglavje
HITLER IN NJEGOV DVOR

Zdaj ko novega reda ni več in ko se je tisočletni rajh v enem samem desetletju sesul v prah, lahko končno med njegovimi ruševinami, iz katerih se še vedno vali dim, začnemo iskati resnico o tej blodni in tragični epizodi. To bo zanimiva, a tudi samoočiščevalna naloga, saj ne bomo odkrivali le golih dejstev, temveč ob njih tudi razsežnosti svojih napak. Če namreč želimo razumeti neverjetno zgodbo zadnjih Hitlerjevih dni in prepoznati pravo naravo nacistične politike, se moramo najprej soočiti z lastnimi zablodami. Zavedati se moramo, da Hitler ni bil zgolj posameznik v kolesju sistema, da nacistična država sama po sebi ni bila totalitarna in da njeni vodilni politiki niso sestavljali vlade, temveč dvor – dvor, ki je bil v svoji izvršni moči tako nepomemben in v svoji sposobnosti spletkarjenja tako nepredvidljiv, kot katerikoli arabski sultanat.¹ Potem moramo spoznati pravo naravo nacistične

---

¹ Vlada rajha, ki je teoretično sicer obstajala, je bila povsem nepomembna in se tudi ni nikoli sestala. Lammers, ki je bil nacistični ustavni voditelj, je na zaslišanju v Nürnbergu izjavil, da je nekoč poskušal neformalno, zgolj ob pivu, zbrati člane vlade, toda Hitler je takšno nevarno početje prepovedal.

doktrine in ugotoviti, v kolikšni meri je ostala neokrnjena in vplivala na dogajanje v teh zadnjih dneh; pa tudi naravo Hitlerjevega spopada z vojaškim glavnim štabom – edine nasprotujoče skupine, ki je nikoli ni mogel povsem razbiti ali odstraniti, ki pa bi nekoč lahko odstranila njega. Brez poznavanja teh političnih dejstev in razumevanja odnosov med njimi nam bodo dogodki aprila 1945 ostali nerazumljivi, vsi napor ob zbiranju in urejanju zapletene množice dokazov pa bodo zaman – kajti vsakič, ko bi razvozlali skrivnostnost nekega dogodka, bi samo še poglobili nejasnost celotne interpretacije. Morda se zdijo nekatere od teh trditev presenetljive. Nacistična propaganda je v zadnjih letih mnoge zavedla v prepričanje, da je bila nacistična Nemčija organizirana kot 'totalitarna država' – popolnoma strnjena, vsepovprek mobilizirana in centralistično nadzorovana. Če bi bilo to res, bi Nemčija v vojni morda celo zmagala, saj se je v veliki časovni prednosti nanjo dobro pripravila in opremila; toda v resnici je bil nemški totalitarizem nekaj povsem drugega. Centralistično je bila vodena in nadzorovana zgolj politika, ne pa tudi njeno izvajanje. Totalna vojna za Nemce ni pomenila tistega, kot za nas (morda zgolj za nas, Angleže), torej popolnega osredotočenja vseh sil in sredstev na vojno in posledično opuščanja vseh drugih nepotrebnih gospodarskih dejavnosti. V Nemčiji se je nadaljevala proizvodnja številnih nepotrebnih dobrin. To pa pomeni, da so si vojaške dejavnosti delile usodo s civilnimi. V nacistični Nemčiji niso racionalno organizirali niti vojaške proizvodnje, niti vojaštva, niti državne uprave, niti obveščevalnih služb; ko se je Ribbentrop v Nürnbergu zagovarjal, da obveščevalne dejavnosti v tujini ni izvajalo zunanje ministrstvo, temveč kar trideset med seboj konkurenčnih služb, je imel v resnici prav. Ustroj nemške politike in uprave ni bil 'piramidalen' in 'monoliten', kot so trdili nacisti, temveč je bila to neurejena mešanica zasebnih političnih imperijev, zasebnih

vojaških sil in zasebnih obveščevalnih služb. V resnici je neodgovorni absolutizem povsem nezdružljiv s totalitarno urejeno državo; zaradi nepredvidljivosti politike, nevarnosti arbitrarnih preobratov in strahu pred osebnimi maščevanji, se je moral vsak posameznik, bodisi zaradi svoje nakopičene moči ali pa zaradi nemoči, zavarovati pred neljubimi presenečenji tako, da si je iz skupne malhe prigrabil toliko oblasti, kolikor si je le mogel. In tako na koncu sploh ni bilo več skupne malhe!

Neodgovornost vladarja povzroča neodgovornost podložnikov; koncept skupne blaginje živi zgolj v sferi propagande; vsa politika postane seštevek fevdalno razdrobljenih politik, samooklicani vrhovni tiran pa lahko to dejstvo s svojo osebno močjo kvečjemu prikrije, ne more ga pa spremeniti.

In kako smo se mnogi motili tudi glede tega tirana, ki smo ga pogosto imeli zgolj za orodje, v resnici pa je bila njegova osebna moč tako neomajna, da je drvel proti svojemu koncu, ne da bi se oziral na kaos, ki ga je puščal za sabo in ga tudi do zadnjega uspešno prikrival – ter še iz groba vladal nad svojimi slabotnimi in ničvrednimi pomočniki na zatožni klopi v Nürnbergu! Ker ni bilo nobene zunanje sile, ki bi lahko brzdala in nadzorovala njegov absolutizem, je nemogoče pričakovati, da bi ga lahko strl kakšen notranji upor. Nihče ne uide sprevrženosti absolutne oblasti. Vsi zadržki, strahovi in samoomejevanja, ki delujejo, kadar je oblast posameznika omejena bodisi z občutkom ogroženosti, bodisi s konkurenco, v sistemu absolutne oblasti izginejo; v zadnjih letih Hitlerjeve vladavine ni bilo več sledi niti o diplomaciji in popušcanju iz obdobja njegovih negotovih začetkov, niti o zadržanosti in občasni skromnosti, ki ju je pokazal v *Mein Kampf*.¹

¹ V nadaljevanju bomo pokazali na nekatere razlike med Hitlerjevo ideologijo, ki jo je opisal v *Mein Kampf* in njegovo politiko, ki jo je izvajal med vojno.

Potem pa je tu še sam nacizem, religija nemške revolucije ter podlaga in navdih kratkotrajnega, toda presenetljivega uspeha, in ki je bil tako pomemben del nemške politike, kot kalvinizem v prejšnjih družbenih pretresih. Ta razvejani sistem primitivnih nordijskih nesmislov so raziskovali številni ugledni znanstveniki, analizirali njegove sestavine, odkrivali korenine v davni preteklosti, razlagali pomen in razgaljali napake; toda zdi se mi, da najboljše delo o tem mračnjaškem pojavu ni prišlo niti iz znanstvenih vrst niti od žrtev samega gibanja, temveč (ker so napake pogosto najučinkovitejši način učenja politike) od nekega razočaranega nacista. Vzhodnopruski magnat Hermann Rauschning je bil eden tistih aristokratov, ki so se gibanju pridružili na samem začetku in upali, da ga bodo lahko izkoristili za svoje cilje, potem pa jim nikoli niso priznali in poplačali zaslug za vzpon gibanja, temveč so z njimi grobo obračunali v velikih čistkah leta 1944. Rauschning je bil pametnejši od večine in je iz gibanja ušel, ko je spoznal, da ga ne more niti obvladati niti zaustaviti, potem pa je v dveh knjigah strahovito prodorno razgalil pravi pomen nacizma. Njegovi motivi niso bili čisti niti ob vstopu niti ob izstopu iz stranke. Ni bil ne demokrat, ne pacifist, ne žrtev; intelektualna prodornost ni bila prodornost, ki bi se rodila iz trpljenja, temveč iz razočaranja. Toda resnica ni odvisna od vzgibov, ki pripeljejo do odkritja in od okoliščin, v kakršnih je izražena; govoriti, da Rauschning ni prav nič boljši od drugih, je zato povsem nepomembno, ko ocenjujemo njegovi knjigi. Bolje kot kdorkoli doslej je v njih predstavil temeljni nihilizem nacistične filozofije. Nezadovoljstvo z obstoječim svetom je nacistično gibanje navdihovalo na samem začetku; pozneje, v obdobju moči in oblasti, so nihilizem zasenčili povsem praktični interesi; v tistih zadnjih dneh, o katerih govorimo v tej knjigi, ko so izginila še zadnja upanja in koristi, pa se je nihilizem vrnil kot končna filozofija in kot poslovilna beseda. Glas, ki se je

pozimi 1944 in spomladi 1945 širil iz na smrt obsojenega Berlina, je bil avtentični glas nacizma, očiščen vseh primesi in popuščanj iz obdobja nacističnega vrhunca, glas, ki je ponovno oznanjal le en sam cilj – svetovna prevlada ali propad.

Toda pozimi 1944 je prva možnost že dokončno propadla, kar so vedeli vsi, razen redkih popolnih zaslepljenecv. Na splošno se je o tej možnosti govorilo kot o 'svetovni prevladi'; toda povedano bolj natančno je pomenilo le eno: uničenje Slovanov in kolonizacijo vzhoda. To je bilo resnično sporočilo nacizma in osnovna misel *Mein Kampf*.¹ Prikrita s splošnejšo terminologijo uničevanja je ta misel odzvanjala iz Hitlerjevih govorov, ki jih je objavil Rauschning² in tudi v zadnjem zapisanem sporočilu, ki ga je Hitler sestavil, ko so bili Rusi že pred vrati berlinske vladne palače, je Nemcem kot edini pozitivni cilj naročal, naj 'osvojijo vzhodna ozemlja'. Za nacizem je bila vzhodna politika bistvena, vse drugo – osvajanje Francije ali Velike Britanije – je bilo podrejeno in postransko. Greh Francije je bilo njeno tradicionalno zavezništvo z Vzhodom, ki ji je tri stoletja omogočalo, da je lahko posredovala v Nemčiji. Greh Velike Britanije je bil njeno vztrajno nasprotovanje, da bi Evropo obvladovala ena sama kontinentalna velesila. Toda greh Rusije je bil v samem njenem obstoju. Tako kot so se razlikovale zamere do posameznih držav, se je razlikoval tudi nemški odziv – vse dokler Hitler, omamljen od uspehov, ni pozabil na vse te razlike in opustil vsakršno diplomacijo. Francija naj bi izgubila vlogo velike sile in naj bi postala drugorazredna država, morda neodvisna, tako kot Hrvaška in Slovaška na vzhodu, toda brez vsake vloge v evropski politiki. Britanija naj bi ostala zgolj pomorska sila; ni potrebno, da pade v položaj drugorazredne države – Hitler je vedno

¹ *Mein Kampf*, 14. poglavje. Vse navedbe *Mein Kampf*a se nanašajo na njegovo 45. izdajo iz leta 1938 v dveh delih.

² *Hitler Speaks*, 3. poglavje itd.

zatrjeval, da je pripravljen 'zagotavljati obstoj Britan-skega imperija' –, vendar pa nikoli več ne sme posredovati v evropski celinski politiki. Takšna nacistična politika na zahodu naj bi Nemčiji omogočala neovirano reševanje bistvenega vprašanja na vzhodu. Za Rusijo ni obstajala prizanesljivejša rešitev. Ker je bil njen zločin v samem obstoju, jo je bilo potrebno izbrisati z obličja planeta. Vojna z zahodom je bila tradicionalna vojna, vojna diplomatskih potez in omejenih ciljev, v kateri so spoštovali celo posamezna pravila mednarodnih dogovorov; vojna na vzhodu je bila križarska vojna, 'spopad ideologij', v kateri ni bilo nobenih pravil. Zelo pomembno si je zapomniti to osnovno protirusko značilnost nacizma. To temeljno protirusko razpoloženje se skriva v vseh osnovnih konceptih nacizma. Rasizem pomeni prevlado Nemcev na Slovani; "življenjski prostor" in "geopolitika" pomenita okupacijo njihovega ozemlja; vladavina "gosposke rase" pomeni zaslužnjevanje preživele slovanske populacije. V križarski vojni so potrebni križarji; in v enotah SS, ki so bile najfanatičnejše in najskrivnostnejše nosilke nove resnice, spet najdemo poglobljene poteze protiruske naravnosti. Prav te enote so oznanjale rasizem in politiko "življenjskega prostora" ter izvajale iztrebljevanje in zaslužnjevanje; one so organizirale zbiranje "germanskih" tujcev v protiruskih legijah in tako poudarjale njihov križarski značaj; bile so nosilke nordijskega mysticizma do takšnih razsežnosti, da se je iz njega norčeval celo sam Hitler; in na koncu so bile pripravljene nadaljevati križarski pohod proti vzhodu za ceno, ki je bila celo za Hitlerja previsoka – za ceno predaje na zahodni fronti. Nordijskega mysticizma v njegovi najstrašljivejši podobi ni izrazil Hitler, temveč Himmler, duhovni vodja SS. In spet je to izrazil na ruskem primeru.¹ Upoštevaje protiruske narave nacizma ni pomembno zgolj za

¹ Glej njegove govore na straneh ???

razumevanje samega nacizma; delno nam pojasnjuje tudi, odkod je izviral glavna notranja opozicija Hitlerju v sami Nemčiji – opozicija v vrhovnem vojaškem poveljstvu.

Hitlerjevi spopadi z vrhovnim poveljstvom so ena najzanimivejših epizod medvojne zgodovine nacizma, saj je bilo poveljstvo eno od središč upora, ki ga je Hitler sicer uspel razrušiti, nikoli pa si ga ni uspel podrediti. Ko je Hitler leta 1924 pisal *Mein Kampf*,¹ je glavni štab nemške vojske opisoval kot "najmogočnejšo silo, ki jo je kadarkoli videl svet", toda ko se je dokopal do oblasti, je z gnusom odkrival, da vrhovno poveljstvo ni pripravljeno igrati vloge mogočnega orodja njegove politike – pač pa, da ima v glavah svojo lastno politiko. Tako, kot so generali narekovali politiko cesarju, so jo hoteli tudi firerju. Hitler je brez težav opravil s sindikati; ustrahoval je srednji razred in ga prisilil k pokorščini; podkupil je industrialce; Cerkev mu ni delala nobenih težav; tudi iz komunističnih vrst, kjer so se se že davno odrekli neodvisnosti, so najbolj ravnodušno prihajali spreobrnjenci. Toda vojska se ni hotela spreobrniti, ni se dala podkupiti, niti se ni pustila ustrahovati. In ker jo je Hitler potreboval, je ni mogel niti pustiti pri miru, niti je ni smel uničiti – nasprotno, še okrepiti jo je moral. V nekem trenutku, leta 1934, je vojska Hitlerja celo prisilila, da je odstranil svoje lastno radikalno krilo in se javno odrekel revoluciji uničenja.² Ko ni mogel uničiti zadnje trdnjave odpora, se je vojsko odločil izčrpavati in izpodkopavati. Delno mu je uspevali s prisilnimi odstopi in novimi imenovanji – toda zares le delno. Leta 1938, v času münchenske krize, se je vrhovno poveljstvo pod Halderjem odločilo odstraniti poblaznelo vlado; toda nepričakovana novica, da je Chamberlain sprejel

¹ *Mein Kampf*, str. 240.

² Po likvidaciji Röhma in njegovih privržencev 30. junija 1934, je Hitler v govoru v Reichstagu napadel tiste, ki so revolucijo razumeli kot končni cilj; toda to je bil le taktični umik, v katerega ga je prisilila začasna premoč vojske.

povabilo v München, jim je prav sredi priprav izbila orožje iz rok. Hitlerjev uspeh v Münchnu je bil za vojsko začasno usoden. Generali niso imeli nikoli nobene zunanje podpore, predstavljali so zgolj sami sebe in so bili ob tolikšnem mednarodnem uspehu povsem nemočni proti diktatorju. Tako je tudi nasprotovanje vrhovnega poveljstva za nekaj časa postalo nepomembno. Razen tega pa politika nemške vlade v naslednjih treh letih ni bila neskladna z njihovimi cilji.

Vodstvo nemške vojske je stavilo na politiko omejenega osvajanja. Želeli so iz Nemčije narediti veliko silo, ki bo sposobna podpirati učinkovito, dobro plačano in privilegirano vojsko. Da bi to dosegli, je bilo potrebno odstraniti posledice dogodkov leta 1918; v resnici je bilo treba obnoviti imperialni položaj Nemčije. V kolikor bi jim Hitler uspel zagotoviti zunanjo podporo, ki je sami niso imeli, bi ga bili pripravljene podpreti in mu delno spregledati tudi začetno neotesanost njegovega gibanja; toda kot praktični možje, kot preračunljivci in organizatorji, ne pa zamaknjenci in preroki, so nasprotovali vsakršnim brezmejnemu podvigom, pri katerih ni bilo mogoče vnaprej predvideti in nadzorovati posledice. Še posebej pa so bili proti takšnim osvajalskim pohodom, zaradi katerih bi se spremenil družbeni ustroj Nemčije in bi se njihov privilegirani, toda od volje drugih odvisen sloj utopil v novem tisočletnem nacističnem rajhu. Zato so nenehno nasprotovali vojni z Rusijo. Rusija je bila tradicionalna zaveznica nemških junkersov, ki so imeli še vedno, čeprav odrinjeni v vrste srednjega oficirskega kadra, močan vpliv na vrhovno poveljstvo. Boljševiška revolucija zavezništva ni skrhalo, saj so bili praktični možje, ki se niso kaj dosti menili za ideološke zdrahe; ne nazadnje pa so v mračnih dneh po Versaillesu prav s sporazumom z boljševiško Rusijo uspeli ohraniti vsaj ogrodje svoje armade. Interesi nemških generalov so bili torej potešeni že z okupacijo Poljske in Francije in bi leta 1940 ti z veseljem razglasili premirje

ter začeli utrjevati svoj nanovo pridobljeni položaj. Žal pa je tisto, kar je njih že zadovoljilo, Hitlerju komaj začelo dvigovati samozavest in dražiti njegove appetite. Stare imperi-alne meje Nemčije so bile zanj preziranja vreden cilj.¹ Tisto, kar je bilo za vojsko cilj, je zanj pomenilo zgolj orodje. Razvnet ob uspehih in omamljen ob lastni propagandi, ki ga je slavila kot 'največjega stratega vseh časov', je junija 1941 začel uresničevati končni cilj nacističnega gibanja – kolonizacijo Vzhoda.

Z otvoritvijo ruske fronte se je nasprotovanje generalov spet okrepilo. Končni rezultat tega nasprotovanja je bila neuspela zarota proti Hitlerju 20. julija 1944, toda preden je prišlo do tega nenadnega in senzacionalnega izbruha, je odpor dozoreval v zavetju neskončnih podtalnih kanalov. Sprva so generali le opozarjali in protestirali. Ruska fronta jim ni bila v interesu – toda njihovi interesi že dolgo niso bili pomembni. Vrgli so se v rjavi nacistični tok, ne da bi prej preverili, kam teče, in zdaj so se znašli sredi brzic. Vojna je bila tudi v nasprotju z njihovim vojaškim znanjem; toda tudi to ni pomenilo nič, saj so imeli opravka z največjim strategom vseh časov, ki ga ni mogla nobena stvar bolj spraviti ob pamet, kot namig, da morda 'strokovnjaki' vedo več kot on. Domneva, da bi se lahko Rusija uprla nemški vojski, se mu je zdela smešna. "Samo potrkati je treba na vhodna vrata," je izjavil, "pa se bo sesula celotna zgradba." Ko mu je vodja vrhovnega poveljstva predstavil podatke o ruski proizvodnji tankov, je Hitler pobesnel in ukazal, naj tehnični oddelek, ki je pripravil tako "malodušne" podatke, utišajo.² Tako so se generali pohlevno vdali, tako kot se je vdala aristokracija in kot se bodo (kot je bil prepričan

¹ Mein Kampf, str. 736.

² Halder je prizor pozneje takole opisal: "Hitler je zapadel v trans – bil je povsem iz sebe... na usta mu je privrela slina in grozil mi je s pestmi. Na resni pogovor ni bilo več misliti." Podatke so pripravili v oddelku *OKW Wirtschaftsung Rüstungsamt*, ki ga je vodil general Thomas. Dogodek je opisoval tudi Speer.

Hitler) pred močjo njegove volje končno vdali vsi – ruska avantura se je lahko začela. Tako kot je bila Velika Britanija samo navidezno nepremagljiva, naj bi se tudi Rusija le navidezno upirala. Iz praktičnih razlogov je Hitler oktobra 1941 sporočil, da je vojna končana. "Rusije ni več!" je vpil na dvomeče generale;¹ kadar pa je bil spravljujejše volje, je razlagal, kako je ruski medved praktično mrtev – to, kar vidijo, so le še njegovi zadnji trzljaji; in da bi dokazal svoje prepričanje, je ukazal razpustiti štirideset divizij svoje armade, vojake vrniti na njihova delovna mesta v industriji in ukiniti vojaško proizvodnjo, vse to pa brez posvetovanja z vojaškim poveljstvom. Toda generali so še naprej dvomili. Decembra 1941 je Hitler sam prevzel vrhovno poveljstvo nad nemško vojsko. Devet mesecev pozneje je bil odpuščen načelnik vrhovnega štaba Halder, ki je bil po splošnem prepričanju najsposobnejši med nemškimi generali ter edini pravi naslednik Moltkeja in Schlieffena. Medtem je OKW,² skupno poveljstvo nemških sil, postal novi

¹ Halder pravi, da je stavek postal Hitlerjev refren in fiksna ideja.

² OKW (*Oberkommando der Wehrmacht*) je bil sprva koordinacijsko telo treh rodov vojske, postopno pa ga je Hitler spreminjal v svoje orodje političnega nadzora, ki ga je še zlasti uporabljal, da bi uveljavil svojo voljo v vrhovnemu poveljstvu, ki je bil trdnjava nasprotujočih generalov. V prevodu za OKW uporabljamo izraz 'skupno poveljstvo', saj ta veliko bolje ponazarja njegovo vlogo pod Hitlerjem, kot bi ga dobesedni prevod. Načelnik OKW je bil Keitel, operativni vodja pa Jodl.

³ V Nürnbergu je Keitel izjavil, da "vsak profesionalni vojak lahko potrди, da je bilo Hitlerjevo razumevanje strategije in taktike vredno vsega občudovanja. Neštete noči med vojno so prebedeli v njegovem poveljstvu in proučevali vrhunska vojaška dela Moltkeja, Schlieffena in Clausewitz, Hitler pa je pokazal izjemno poznavanje ne le kopenskih vojska, temveč tudi vseh svetovnih mornaric. Načelnik OKW (se pravi Keitel) ni bil sposoben Hitlerju svetovati, prej narobe, Hitler je svetoval njemu." (5. april 1946).

Hitler je bil vsekakor izjemen poznavalec vojaških podrobnosti, kar pa ga samo po sebi še ne uvršča med strateške genije. Veliko kritičnejši je do njega Halder, ki pravi, da je Hitler pokazal izjemen dar za tehnične podrobnosti ali pa za brezmejno posploševanje, toda skoraj vse strateške odločitve se sprejemajo prav nekje na sredini med obema kategorijama – temu pa Hitler ni bil kos.

politični direktorat oboroženih sil, vanj pa sta bila povzdignjena Hitlerju primerna generala: klečeplazni Keitel, ki je bil prepričan, da je Hitler strateški genij,³ in pa marljivi Jodl, ki je izvajal njegove ukaze. Iz firerjevega glavnega štaba v globokih podzemnih bunkerjih v Berlinu in Rastenburgu so vojno usmerjali ukazi mesečnika. Nadzor stranke nad vojsko je bil popoln, odpor generalov vrhovnega poveljstva pa se je nadaljeval skrivaj.

V letih od 1941 do 1944 smo včasih dvomili v obstoj resne opozicije Hitlerju v najvišjih vojaških vrhovih. Sam Hitler ni nikoli naredil te napake. Za njegovega sicer samozadovoljnega duha je bila silovita žalitev, da mu orodje, na katerega bi se moral vedno in popolnoma zanesti, skrivaj, toda bistveno nasprotuje. To je tudi pogosto povedal. Pogosto je izjavljaj, da so generali leta 1941 izgubili živce in da sta nemško vojsko v tisti prvi, strašni ruski zimi rešila le njegova železna volja in vojaški um. Pogosto je odkrito zavidal Stalinu in hvalil njegovo oblast, temeljitost in daljnovidnost, ko je v svojem vrhovnem vojaškem poveljstvu med generali opravil temeljito čistko, preden se je spustil v vojno tveganje. Pogosto je besnel nad svojimi oficirji in jim v obraz govoril, da so lažnivci in izdajalci, dokler, kot so prepričani nekateri, jih užaljenost ni zares potisnila v zarotništvo. Hitlerjeva osebna nasprotja so prerasla v sovraštvo do celotnega oficirskega sestava. Če je še tako vreščavo dokazoval svojo strateško genialnost in še tako samozadovoljno poslušal priliznjene odmeve svojega dokazovanja, se ni mogel nikoli povsem prepričati, da je njegova genialnost zares vsesplošno priznana. Z notranjim ušesom je vedno prisluškoval morebitnim glasovom posmehovanja, in če si je kdo na njegovem dvoru želel uničiti kariero kakšnega oficirja, je moral le na pravem mestu prišepniti, da je njegova bodoča žrtev Hitlerja imenovala za 'kaplarja'.⁴ Toda čeprav je

⁴ Izjava Keitla.

že leta 1941 obstajalo močno nasprotovanje vojni in čeprav so vodje Hitlerjeve opozicije načrtovali atentat nanj že od januarja 1942 dalje, se nezadovoljstvo ni moglo preliti v dejanja, vse dokler mita o Hitlerjevi vsemogočnosti niso omajali vojaški porazi. Pogoji so bili kot kaže izpolnjeni šele leta 1944; leta 1941 pa je bila stranka zmagoslavna, kot še nikoli poprej. Če leto 1941 označuje zmaga stranke nad vojsko, pa je takrat prišlo tudi do novih odnosov znotraj oblastne strukture – tisto, kar je bil dotlej vladni kabinet, se je razvilo v dvor. Neomejena oblast je s seboj prinesla korupcijo in po uspehih leta 1940 so se nacistični voditelji osebno vsi po vrsti opazno izpridili. Prihajalo pa je tudi do pomembnih kadrovskih premikov. Toda Hitlerjeva prevlada v stranki je vzdržala vse do konca; celo v povsem zadnjih dneh, ko ni imel več prave nabe moči kaznovanja ali nagrajevanja, nobenih vzvodov za uveljavljanje svojih odločitev, nobenega upanja na uspeh ali rešitev, je ta demonski značaj z golo osebno močjo še vedno neomejeno vladal nad svojimi podaniki – morda tudi zato, ker so bili bolešno zasvojeni z njegovim sistemom nadzora. Toda, če umre, kdo med njegovimi vnetimi prilizovalci bi lahko upal na nasledstvo njegovega vrtoglavo visokega položaja? "Odnose med posameznimi najvišjimi voditelji lahko razumemo le tako," je izjavil najsposobnejši in najmanj skorumpiran med dvorjani,¹ "da vsa njihova dejanja štejem kot sestavni del boja za nasledstvo Adolfa Hitlerja. Vojna med diadohi² se je v ozadju začela že davno." Sprva je bilo z odlokom 1. septembra 1939 nasledstvo dodeljeno Göringu, ki je bil, čeprav politični strahopetec, sposoben in pomemben funkcionar. Bil je ustanovitelj Luftwaffe, arhitekt štiriletnega načrta, vodja Herman Göring Werke (vojaška industrija), ustanovitelj gestapa in

¹ Speer.

² Vojna med diadohi je bila vojna med nasledniki Aleksandra Velikega.

tvorec koncentracijskih taborišč – človek, ki je prevzel nase tolikšna grozodejstva, da je kri ledenela celo Hitlerju. Naslednji v vrsti za nasledstvo je bil po istem odloku Rudolf Hess, neškodljiva in lahkoverna prisma, nestanoviten v svojih odločitvah in smešen v prepričanju. Toda leta 1941 je Hess poletel na svojo prismojeno misijo nad Škotsko in vprašanje nasledstva je bilo spet odprto.

Albert Speer, ki je bil na dan Hessovega poleta v Hitlerjevi koči na Obersalzbergu, je opisoval, kako je Hitler sprejel novico o čudaški potezi svojega naslednika. V kočo sta prišla dva od Hessovih pomočnikov in povedala, da imata osebno Hessovo pismo za Hitlerja. Enega so poklicali notri, da bi izročil pismo. Speer je stal na hodniku in slišal firerja, kako povzdiguje glas in deli ukaze; neumorni Hessov pomočnik Martin Bormann, ki je že dodobra zasenčil svojega uradnega šefa, je dobil ukaz, naj takoj vzpostavi telefonsko zvezo z glavnimi mogočnejši na dvoru: Goebbelsom, Ribbentropom, Göringom in Himmlerjem, ki naj se takoj zglasijo pri Hitlerju. Hitler je osebno klical Udet, letalskega asa Luftwaffe, in ga vprašal, ali ima Hess kakšno možnost, da sam, v dvomotornem letalu in brez navigacijske podpore, prileti do Škotske. Odgovor Luftwaffe je bil nedvoumno nikalen; Hess, so se strinjali izvedenci, bo daleč od cilja strmoglavil v morje. Nekateri so, opogumljeni s takšnim mnenjem, predlagali, da bi vso zadevo pomedli pod preprogo: Hess bo izginil in nihče ne bo izvedel, kaj se je zgodilo. Toda Hitler ni bil prepričan. Strokovnjake je zaničeval, razen tega pa je dobro poznal Hessove letalske sposobnosti; včasih ga je opozarjal pred vdajanjem temu nevarnemu športu.¹ Da ne bi Britanci prvi objavili svojega videnja in

¹ Rauschnig opisuje dogodek, v katerem je bilo nekaj zabavne ironije. Hess je uspešno nastopil na letalskem tekmovanju, Hitler pa mu je rekel: "Prav bi bilo, če bi se v bodoče odrekel takšnemu početju. Zate imamo pripravljene boljše stvari." (*Hitlerjevi govori*, str. 18)

dogodek izkoristili v propagandne namene, je Hitler takoj objavil javno sporočilo. Hessova pomočnika pa so zaprli in sta bila leta 1945 še vedno v zaporu, čeprav so imeli doslej, je ugotavljal cinični Speer, "navado kaznovanja prinašalcev slabih sporočil le v azijskih deželah."

Ko je Hess poletel proti Škotski, je bil v Hitlerjevemu spremstvu že daleč na repu, saj ga je postopno, toda vztrajno izpodrival podjetni Bormann. To je bil človeški izrodek, ki se je najraje izogibal dnevni svetlobi in pogledom javnosti¹ ter zaničeval pohvale in nagrade, toda bil je nenasitno pohlepen oblasti; Hitlerju je bil nenehno na voljo in mu je postajal nena-domestljiv, s svojimi dobro premišljenimi in tempiranimi podtikanji pa mu je iz gospodarjeve bližine uspevalo izriniti vse tekmece. Čeprav je bil sprva Hitlerjev osebni svetovalec in finančnik, je bil uradno podrejen Hessu; vendar se je s svojim delom hitro vrnil v najožji krog firerjevih spremljevalcev. Zaupana mu je bila gradnja Hitlerjevega dvorca Berghof, kupoval je slike za Hitlerjevo zasebno zbirko in kmalu je bil med najbolj privilegiranimi dvorjani, ob tem pa ni pozabil teptati v prah svojih nekdanjih sodelavcev; Hitler pa, ki je bil prepričan, da je našel sposobnega in zanesljivega služabnika, ni v skromnega tajnika nikoli izgubil zaupanja. Leta 1941 je bil Bormann torej že Hitlerjev osebni tajnik in je v najožjem firerjevem krogu že skoraj povsem izpodrinil Hessa. Nenehno je bil zraven, medtem ko se je Hess vedno poredkeje prikazal iz svoje zagrenjene osamljenosti.

Ob Hessovem poletu je bil Bormann že resen kandidat za položaj vodje v stranki. Göring, ki je takoj zaznal novega tekmeca in ga je osebno sovražil, je Hitlerja opozarjal pred Bormannom, toda zaman. Ko je štirinajst dni pozneje prebiral jutranji časopis, je ugotovil, da je Bormann že zasedel izpraznjeno

¹ Njegove fotografije veljajo za redko dragocenost.

mesto. Toda na še višji položaj drugega firerjevega naslednika tokrat še ni posegel. Z novim odlokom 29. junija 1941 je bil kot naslednik spet imenovan Göring, toda le on, drugega naslednika niso imenovali. Odslej je bil Göring najhujši Bormannov sovražnik in naslednja načrtovana žrtev njegove bizantinske dvorne politike, ki jo je vnesel v berlinske vladne palače, v berchtesgadenski dvorec in v potujoči firerjev štab. Toda čeprav je imel Göring ob Hitlerju najvišji uradni položaj, je imelo njegovo resnično početje kaj malo zveze s formalnim nazivom. Ob naslajanju nad oblastjo in ob velikem samozadovoljstvu je od leta 1941 naprej hitro slabela in končno tudi povsem zatonila prodornost njegovega mogočnega značaja, dokler ni na koncu obveljal za pohotnega, pomehkuženega Nera, ki uganja svoje razvratne norčije sredi gorečega Rima. Kajti leta 1941 je Göring dosegel že prav vse, kar mu je bilo na dosegu. Bil je Veliki vezir, maršal nemškega rajha, neznanško bogat in pa povsem zadovoljen sam s seboj. Vojna (kot je veljalo na dvoru) je bila dobljena, torej ni bilo potrebe po dodatnem naprežanju. V njegovih uradih je med lakaji zavladovalo lagodje. Luftwaffe je zatajila in zavezniški bombniki so predrlji protizračno obrambo, vojaška industrija se je sesuvala, toda Göringa so v Berlinu le redko videvali. Zadrževal se je večinoma v Karinhallu, v svojem ogromnem podeželskem dvorcu v Schorfheideu, oblečen (kot so opisovali očividci) včasih kot kakšen orientalski maharadža, drugič spet v sinje modro uniformo, okrašeno z gumbi iz čistega zlata, slonove kosti in draguljev, ali pa v belo svileno haljo beneških dožev, okrašeno z dragulji in s simboličnim rogovjem svetega Huberta na glavi, s svastiko iz svetlečih biserov med rogovoma. V vzdušju in okolju pravega starorimskega razvrata se je zabaval, hodil na lov in užival, svojim visokim gostom je razkazoval arhitekturna in umetniška čudesa svojega dvorca – delovno sobo, ki je bila podobna srednje veliki cerkvi, obokano knjižnico,

podobno vatikanski, skoraj deset metrov dolgo mahagonijevo mizo z vdelanimi bronastimi svastikami, okrašeno z dvema velikima pozlačenima baročnima svečnikoma, tintnikom iz oniksa in dolgim ravnilom iz zelene slonovine in z vdelanimi biseri. Njegovi tatovi umetnin so medtem redno prihajali iz Pariza, Rima, Aten in Kijeva, včasih pa tudi kar iz nemških muzejev in prinašali naropane darove v obliki draguljev, kipcev, umetnin starih mojstrov, oltarnih predmetov, zlatarskih del.

Tako, s tem se lahko od Göringa začasno poslovimo; kakršnokoli vlogo je že odigral v Nürnbergu, ostaja dejstvo, da je bil ob koncu vojne že brez vsake veljave, kar bo razvidno tudi iz naše pripovedi. Hitlerju je verjel na besedo in obnašal se je, kot da je vojne že konec – pa je ni bilo. Ruski medved ni podlegel, Britanci niso priznali poraza in kmalu je bilo treba računati še na Američane. Vedno močnejši so bili dvomi o firerjevi blodni strategiji; po porazih na vzhodu in bombardiranjih na zahodu ter ob vsesplošni mentalni zmedi se je začela razkrajati kratkotrajna enotnost stranke, vojske in ljudstva. Na mesto prezgodaj zadovoljnega maršala pa so se začeli vzpenjati novi pomembni ljudje. Da bi razblinil dvome in ovrigel krivoverna obrekovanja, se je iz dolgega spanca spet prebudil glas prerorškega Goebbelsa – ob zmagah preroki pač niso potrebni. Da pa bi kriva vera iz govoric ne prerasla v spletke in zarote, je skrbel Himmler, čigar moč je začela skokovito naraščati in se je zdelo, da utegne nazadnje zasenčiti celo avtoriteto samega firerja.

Joseph Goebbels je bil intelektualec nacistične stranke – morda celo njen edini intelektualec. Za razliko od drugih strankinih voditeljev, ki so vsi po vrsti izhajali iz Saške, Bavarske ali Avstrije, je bil on zahodni Nmec iz romanskega Porenja; romansko prodoren pa je bil tudi njegov um in s povsem nenemško prožnimi, prilagodljivimi stališči je bil veliko

primernejši za ljudskega pridigarja kot gobezdavi nacionalisti z juga. V bistvu je bil Goebbels praktičen mož nemirne, skrajne narave in je zahteval popolne in takojšnje rezultate. Sposoben je bil resnico uzreti, po potrebi pa jo tudi prezreti – torej jo je lahko uporabljal po svoji volji. In ker ideja sama po sebi zanj ni imela vrednosti, temveč mu je bila le sredstvo, je lahko vedno dokazoval tisto, kar je želel dokazati. Tako je Nemce prepričeval, da so vsi njihovi porazi pravzaprav zmage, da je sovražnik le navidezno močnejši in da bodo trenutne težave pozabljene takoj, ko bo pripravljeno novo orožje – dokler se na koncu ni izkazal kot povsem neprepričljiv, njegova propaganda pa je postala smešna in neučinkovita. "Pogosto sem imel priložnost zaznavati," je izjavil Speer, "da je bil Goebbelsov slog prej latinski kot germanski". Tudi njegova propagandistična načela so bila 'latinska'. Bilo bi naprimer veliko primerneje, če bi Goebbels Nemce obdeloval s podobno parolo, kot je Churchill Britance: *Kri, znoj in solze*. To so bile neusmiljene in poštene besede, ki bi veliko bolje ustrezale nemškemu značaju. Toda Goebbels jim je vedno ponujal lažna upanja, kar je zgolj poglobljalo prepad med njegovo propagando in javnim mnenjem." Toda Goebbelsov položaj ni slonel le na propagandistični dejavnosti. Cenili so ga zaradi inteligence in upravljalskih sposobnosti ter zaradi domnevne osebne integritete: ni bil pripravljen verjeti očitnim nesmisлом, izvajati burkaških ukazov niti razkazovati nespodobnega razkošja; poleg tega je bil radikalec, ki ni zagovarjal le totalne vojne, temveč tudi totalno mobilizacijo, česar tisti (med njimi Göring), ki so uživali privilegiran življenjski slog, vsekakor niso odobraval. Vseeno pa prav propaganda ostaja njegov največji dosežek, ki mu je prinesel večno slavo. Karkoli bo že zgodovina povedala o dr. Goebbelisu, mu bo vsekakor morala priznati prispevek k politični znanosti – strahoten, toda nedvoumen prispevek, ki ga je sicer mogoče obžalovati

tako kot atomsko bombo, vendar pa ga ni mogoče izbrisati: ustvaril je sistem propagande, ironično imenovan "javna prosveta", ki je ljudi pripravil, da so verjeli, da je črno bilo belo. Vsekakor se Hess, Göring in Bormann niso mogli pohvaliti s čim podobnim.

Hitlerju ob strani pa se je iz dneva v dan bolj vzpenjala zlovesča podoba Himmlerja. V predstavah javnosti je bil Himmler prava, strahotna pošast, krvoločni, nečloveški volkodlak, ki je z najizpopolnjenejšimi metodami mučenja neusmiljeno iztrebil na milijone zapornikov; ne človek, temveč brezoblični stvor, pošast, ki ni vedela za usmiljenje in milost; neizprosni monstrum hladnokrvnega in uničujočega besa, ki ga niti za trenutek ni ustavila nobena molitev in nobena človeška žrtev. Vsekakor je bil Himmler neizprosen. Njegova moč se je zdela tako brezmejna kot njegova sla po uničevanju. Povsem hladnokrvno, brez vsakršne strasti, je ukazal uničenje celotnih etničnih skupin, uničenje Judov in Slovanov. Bil je brezdušen; nič ga ni prestrašilo. Misel na stotisoče mož in žena, ki so jih strpali v plinske celice (ob čemer je celo njegovim zločinskim pomočnikom pogosto jemalo dih), zavedanje, da so evropske ječe polne njegovih žrtev in da po vsem kontinentu sleherni uro slehernega dne preklinjajo njegovo ime – nobena takšna misel (če je na to sploh pomislil) ni zmotila njegovih rednih obrokov in utečenega uradovanja ter vznemirila nadute mirnosti samozadovoljne pojave. Toda Himmler ni bil sadist. V njegovem značaju ni bilo nič strašljivega in ognjevitega. Njegova hladnokrvnost ni bila neprijazna, temveč brezoblična. V krutosti ni užival, temveč je bil do nje brezbrizen; in tanko-vestnosti drugih ni preziral, temveč je ni razumel. "Toda saj so bi živali" ali pa "saj so bili zločinci" je s prostodušno ogorčenostjo odgovarjal, kadar so tuji veleposlaniki ali pa celo njegovi podrejeni protestirali zaradi kakšnega še posebej krutega pokola. V tej pošasti so se skrivale številne nenavadne lastnosti,

zaradi katerih so ga imeli nekateri za neverjetno in skrivnostno pojava. Bil je izjemno neveden in prostodušen. Človek, ki se je po vsem, kar je v svoji karieri zakrivil in po popolnem porazu, še vedno čutil primernega za pogajalca in se nameraval sestati z zavezniškimi poveljniki ter jih prepričati, naj ga pustijo na visokem položaju, vsekakor ni mogel biti vražje bistroumen. Podrejeni so ga imeli radi – resda je bil brezvesten, sicer pa oseba povsem običajnih človeških slabosti. Pomočniki in svetovalci so mu celo po smrti ostali brezpogojno zvesti. V SS-ovskih vrstah ni bilo nikogar, ki bi ga ogrožal. Vse do zadnjega je bil njihov *Reichsfuehrer*; člani SS pa so ga ljubkovalno klicali "Reichsheini". "Surovost?" so se v zboru naivno čudili njegovi podrejeni, kajti v njegovi zasebni naravi ni bilo nobenih sledi surovosti; njegova najbolj očitna lastnost se jim je zdela omahljivost. Pa tudi sam Himmler ni nikoli razumel, odkod se ga je prijel sloves nasilneža. Nazadnje se niti ni več trudil razumeti; vse skupaj je pripisal zlobnosti tujcev in se tolažil tako, da se je v krogu najbližjih včasih šalil na svoj račun.¹

Toda Himmlerjev značaj za poznavalce človeških lastnosti vendarle ni bil tako skrivnosten, kot bi sklepali po teh opisih. Res je, da v civiliziranem okolju takšne značaje le redko sprejemajo; toda, če se ozremo na prevratniška družbena obdobja, na obdobja revolucij in nasilnih družbenih sprememb, bomo hitro našli vzorec. To je Veliki inkvizitor, politični zanesenjak, človek, ki je pripravljen za uresničitev nedoumljivih idealov žrtvovati človeštvo. Veliki inkvizitorji v zgodovini niso bili suroveži ali razvratneži. V svojih zasebnih življenjih so bili pogosto boleče tankovestni in zmerni. Pogosto so bili

¹ Nekateri šale omenja grof Bernadotte v knjigi *The Fall of the Curtain* (1945).

pretirano pozorni do živali,¹ kot naprimer sveti Robert Bellarmine, ki ni hotel vznemirjati bolh na svojih oblačilih. Če že ne morejo upati na teološko blaženost (je govoril), bi jim bilo nedopustno odtegovati to majhno meseno ugodje, ki je edino, na kar lahko upajo. Toda za človeka, ki se odloči napačno, čeprav ima vse možnosti izbire prave vere, ni nobena kazen prestroga. In tako so na grmadah pri živem telesu zažigali brezverce in njihove knjige, potem pa so ti ljubeznivi stari škofje odhajali domov, použili svoj skromni zalogaj ribe in zelenjave, nahranili mačke in kanarčke ter se zatopili v spokorniške molitve, menihi pa so sedli za pisalne mize in za potomstvo zapisovali svetniška življenja, pobožnost in zmernost, miloščino in preproščino teh zglednih dušnih pastirjev, prepričani (kot je rekel kardinal Newman), da je bolje, če vse človeštvo izgine v najhujših mukah, kot da nekaznovan ostane en sam najmanjši greh. Prispodoba se morda zdi čudaška, toda tudi sama narava je čudaška v oblikovanju človekovega duha, in revolucionarni časi pogosto potisnejo na najvišje položaje ljudi, ki bi v mirnih obdobjih čemeli v ječah ali samostanskih celicah. Himmler je bil, kot so se vsi strinjali, sam po sebi popolnoma nepomemben, povprečen, dlakocepski in prostaški. Privlačil ga je denar, miselno pa ni bil sposoben; pa vendar se ni mogel

¹ "Mi, Nemci," je rekel Himmler (v govoru, ki so ga na sojenju v Nürnbergu označili kot enega najpošastnejših v zgodovini), "ki imamo edini na svetu primeren odnos do živali, bodo imeli tudi do teh človeških živali primeren odnos [govoril je o Čehinjah in Rusinjah], vendar pa bi bil zločin do naše lastne krvi, če bi skrbeli zanje in jim dajali upanje." (Nürnberški dokument 1919-PS). Po pričevanju Kerstena je Himmler sovražil lov in ga je imel za "hladnokrvno pobijanje nedolžnih in nemočnih živali". Nekoč mu je rekel: "Ta prekleti morilec Göring bo pobil vse živali. Predstavljajte si, Herr Kersten, ubogi jelen se mirno pase, potem pa se pojavi lovec s puško in ustrelil nedolžno žival ... Kako naj to človeku pomeni užitek, Herr Kersten?" (Pričevanje Kerstena za Rijksinstituut voor Oorlogsdokumentatie, Amsterdam). Göring je obtožbe o svoji krutosti do živali zavračal; oklepal se je prepričanja, da živali uživajo, ko so preganjane. V Karinhallu si je dal postaviti veličasten spomenik, ki naj bi odražal hvaležnost vseh živali nemškega rajha njihovemu zaščitniku.

upreti skušnjavi razglabljanja in poglobljanja v teološke globine neokrnjene nacistične misli. Sam Hitler nekako niti ni bil nacist in mu je nacizem, ta veliki miselni sistem tevtonskih nesmislov, služil zgolj kot politično orodje; "iz ideologije SS se je norčeval in jo kritiziral";¹ toda za Himmlerja je bila vsaka črka, vsak drobec tega sistema čista arijska resnica, ki jo je treba ohraniti čisto in neomadeževano, sicer je človek brez vsakega dvoma zapisan večni pogubi. Himmler je tako drobnjarsko natančno proučeval vsako najmanjšo podrobnost te žalostne navlake, da so ga mnogi zmotno imeli za učenjaka. Speeru je dajal vtis "napol učenjaka, napol prismojenca". Med vojno, ko je Goebbels zahteval popolno mobilizacijo, je Himmler na tisoče ljudi in na milijone mark trošil za svoje versko blazne projekte. V enem od oddelkov njegove obveščevalne službe je skupina zavzetih znanstvenikov proučevala tako pomembne zadeve, kot so zgodovina bratovščine Rožnega križa, protozidarstvo, simbolika zadušitve vstaje irskih nacionalistov v Ulstru in okultna simbolika gotskih stolpičev v Etonu.² Znanstveni laboratoriji SS so si neuspešno prizadevali izločiti čisto arijsko kri. V Tibet so poslali raziskovalca, da bi našel izvor čiste germanske rase, saj so bili prepričani, da so v neraziskanih gorah shranjeni starodavni ostanki nordijskih skrivnosti. Po vsej Evropi so kopali za ostanki avtentične nemške kulture. Ko se je nemška armada v naglici pripravljala na odhod iz Neaplja, je bila edina Himmlerjeva zahteva, naj nikakor ne odhajajo brez grobnice zadnjega kralja Hohenstaufnov Konradina. Bogati poslovneži, ki so se želeli pridružiti njegovemu *Krogu prijateljev*,³ so si vstop kupovali z včasih tudi več milijoni mark finančne pomoči "znanstvenemu" inštitutu

¹ Speer.

² Oddelek se je imenoval *RSHA (Reichssicherheitshauptamt), Amt VII*.

³ *Freundeskreis des RfSS* je bila skrivnostna skupina finančnikov, ki so se pod tem imenom povezali v "ekskluzivni" klub, vodil pa jo je neki Wilhelm Kepler (glej opombo na strani ???).

Abnenerbe, ki je izvajal drage raziskave izvora arijske rase.¹ Čelo še v aprilu 1945, ko je bil že celoten rajh v ruševinah, je Himmler še vedno sanjal o kolonizaciji Ukrajine z novo versko sekto, ki mu jo je omenjal njegov maser,² v pogovorih z grofom Bernadottom (ki mu je zagotavljal, da je še edini, ki je v Nemčiji ostal pri zdravi pameti) pa je pogovore o vojni in miru prekinjal z njemu ljubšim klepetom o starogermanski pisavi. Še posebej so ga zanimali starodavni vikinški napisi iz srednjega veka. Če nas ob njihovem proučevanju navdaja prava vera, je govoril, nas spomnijo na japonske pismenke, kar dokazuje, da so konec koncev tudi Japonci arijske rase.³ Pri tem čudaku ni zaznati niti ščepca zdrave pameti. Himmler je bil prvinski vernik. Njegov fanatizem se ni porodil iz strahu in šibkosti, pa tudi njegova omahljivost ni bila posledica dvomov. Dvom takrat še ni načel infantilne prostodušnosti njegovega vsesplošnega strinjanja. V intelektualna preigravanja in zapletene zarote svojih podrejenih se ni vključeval zgolj zato, ker jih ni razumel; v njihovo izdajalsko mešetarjenje pa se ni vmešaval zato, ker so mu zagotavljali neomajno zvestobo. Kar dve leti je ta *treuer Heinrich*, ta 'zvesti Heinrich', ki je zase verjel, da je brezpogojno zvest Hitlerju, dopuščal svojemu najljubšemu svetovalcu, da se je na svojo pest spuščal v nesmiselna, toda

¹ V Nürnbergu so predstavili veliko zbirko človeških lobanj, ki so jih zbrali v *Abnenerbe*. Za Himmlerja je bila ruska fronta (med drugimi razlogi) zelo dobrodošla tudi zato, ker si je tam lahko obogatil svojo zbirko z lobanjami človeške podrase "židovsko-boljševističnega komisarja", ki bi jo sicer zelo težko našel. Vojska je dobila zelo natančno navodilo, da je potrebno komisarje ubiti tako, da lobanja ne bo poškodovana. (Pismo vodje *Abnenerbe* dr. Wolframa Sieversa Himmlerjevemu tajniku dr. Brandtu, ki so ga 8. avgusta 1946 prebrali na sojenju v Nürnbergu.).

² Šlo je za skupino *Bibelforscher*, ki je bila nemška različica Jehovovih prič. Njene pripadnike so običajno zapirali v koncentracijska taborišča, maser Kesten pri Himmlerju zavzel zanje – tako kot še za mnoge druge njegove žrtve. Himmler se je odzval s fanatičnim navdušenjem (pričevanje Kerstena in Schellenberga).

³ Speer.

resna mirovna posredovanja. Načrtov, po katerih naj bi odstavil in zamenjal svojega gospodarja, ni mogel povsem spregledati, vendar pa tega početja ni niti preprečil niti ni sprejel njegovih posledic. Sodelavci so vili roke nad njegovim neskončnim omahovanjem. Pravzaprav pa se je delal slepega. Dovolil jim je, da so špekulirali po svoje, če so mu le zagotavljali neomajno zvestobo.

Seveda, če bi bil Himmler zgolj prismoda, bi se z njim kaj dosti ne ukvarjali. Toda na svojem oblastnem položaju je bil tudi zelo učinkovit, predvsem pa si je znal izbrati uporabne sodelavce. Res je, da je imel na osebnem dvoru nekaj čudakov; da si je pustil politično svetovati od svojega doktorja Gebhardta, zloveščega človeka, ki je veljal za zlega duha; da je nanj (tako kot na Hitlerja in Wallensteina) močno vplival njegov astrolog Wulff; da si je njegov maser Kersten pridobil položaj, kakršnega imajo pri pravovernejših ljudeh očetje spovedniki; in tudi to je res, da je bilo njegovo razmerje s Hitlerjem odvisno od nepismenega poklicnega jahača Fegeleina. Toda to so bili njegovi osebni svetovalci. Na svojih izvršnih položajih je imel Himmler srečnejšo roko pri izbiri – kolikor je bilo pač v tem namišljenem svetu sploh mogoče dobro izbrati. V zameno so mu tudi dobro služili in njihova zvestoba ga je spremljala vse do njegove mizerne smrti.

Himmlerjeva protislovna narava, njegova brezosebna učinkovitost v izvajanju in njegova neskončna lahkovernost v mišljenju so po mojem prepričanju ključ do razumevanja njegove neverjetne kariere. Ob svoji brezpogojni zvestobi Hitlerju, ki mu je, kot je pogosto zatrjeval, dolgoval vse, ob svoji sposobnosti, da si podobno zvestobo pridobi tudi pri svojih sodelavcih (kar takšnim preprostim značajem pogosto uspeva) ter ob tem, da je bil izjemno učinkovit, hkrati pa preveč nespreten, da bi spletkaril, je bil za revolucionarnega voditelja idealen vodja policije. Pravijo, da je Hitler kmalu po prihodu na

oblast poklical v München ostarelega filozofa Oswalda Spenglerja, da bi od tega zloglasnega modreca dobil blagoslov. Odgovor preroka je bil neverjetno lakoničen: "Pazi se," mu je rekel, "svoje pretorijanske garde." 30. junija 1934 je Hitler sprejel potrebne varnostne ukrepe. Odtlej je bila njegova pretorijanska garda v rokah neumnega, predanega, brezobzirnega, učinkovitega in zamaknjenelega Himmlerja – in Hitler se je počutil varnega. Varnega vse dotlej, dokler ni bilo načeto občutljivo ravnotežje Himmlerjevega značaja. Potem je prav Himmlerjeva nepričakovana izdaja navedla Hitlerja, da se je odločil končati to razvlečeno dramo. Neverjetno dogajanje v aprilu 1945 bomo razumeli le, če upoštevamo Himmlerjevo dvojno naravo.

Himmlerjeva moč je rasla vse od začetka vojaškega pohoda na Rusijo; z njim se je namreč uresničila velika želja SS, redna vojka, ali vsaj njen vrhovni štab, pa je bila pri odločanju odrinjena na obrobje. Če sta si Hitler in Göring, omamljena s ponosom in samozavestjo, "odrezala velik kos torte" v evropskem delu Rusije, si podarjala Volgo in Krim, Bialystok in Baku, ničvredne ostanke pa prepuščala svojim balkanskim satelitom, je Himmler svoj skrivnostni pogled usmeril na širša in oddaljenejša prostranstva. Zahteval je "odprto pot na vzhod, nastanek nemškega rajha za vsako ceno, topel dom za trinajst milijonov človeških bitij naše krvi, tako da bo že za časa našega življenja v njem prebivalo 120 milijonov nemških duš."¹ Poraz pri Stalingradu, ki je realiste nekoliko ohladil, na Himmlerjeva obskurna stališča ni vplival (kajti dejstva na fanatike in prismojence nikoli ne vplivajo) – razen tega pa je postala njegova praktična, policijska dejavnost zdaj še pomembnejša. V

¹ Himmlerjeva izjava, ki so jo navedli na sojenju v Nürnbergu, *The Times*, 15. februar 1946. Prizor, ko so si Hitler, Göring, Keitel in Rosenberg v Hitlerjevem štabu julija 1941 "odrezali velik kos torte", je v dnevniku opisal Bormann, zapis pa je bil objavljen v *The Timesu*, 18. decembra 1945.

letih 1943 in 1944 je njegova moč še naprej naraščala. Bil je že vodja SS, vojaškega dela SS,¹ tajne policije in kriminalistične policije, leta 1943 pa je postal še minister za notranje zadeve, pod njegovim poveljstvom pa so združili celotni nemški policijski sistem. Leta 1944 je želel novo pomembno zmago. Nemška zunanja obveščevalna služba oziroma *Abwehr* je bila dotlej podrejena združenemu vrhovnemu poveljstvu. Zaradi brezbriznega delovanja admirala Canarisa, skrivnostnega človeka, ki so ga bolj zanimale protinacistične spletke, kot njegove službene naloge,² je bil *Abwehr* prvi dve leti vojne samozadovoljna parazitska organizacija, ki se je okoriščala z uspehi nemške vojske, njeni dobro plačani agenti pa so mirne vesti uživali kavarniško in kabaretno življenje v Madridu in Estorilu in z velikimi dobički špekulirali na črnih trgih Beograda in Sofije. Toda ko so zavezniki prevzeli pobudo na bojišču, je nacistična stranka zahtevala več – zahtevala je obveščevalne podatke, ki bi znova preobrnilo razmerje moči v prid Nemčije. Ker uporabnih podatkov ni bilo, so se začele kritike, najglasnejše in najvztrajnejše prav iz SS, katere lastna zunanja obveščevalna služba je nastala in postajala vedno močnejša pod vodstvom Walterja Schellenberga.

Med sicer večinoma omejenimi glavami pripadnikov SS, je Schellenberg kot najmlajši general užival nezasluženo slavo. Priznavali so mu, da razume zunanje zadeve. Res je, da je bilo njegovo razumevanje nekoliko manj čudaško kot pri večini tekmecev, od okornejših glav v stranki pa ga je ločilo tudi to, da si je že leta 1942 začel pripravljati varno zaledje za umik. Kot severni Nемец tudi ni bil obremenjen z ideološko blebetavostjo

¹ Waffen SS.

² Opis o Canarisu kot 'človeku neoporečnega intelekta' in *Abwehru* kot 'pohovljeni organizaciji', ki ga je v Nürnbergu 30. novembra 1945 podal polkovnik Lahousen (eden od njegovih članov), je bil močno idealiziran. *Abwehr* si lahko pripiše marsikatero žrtev, prav gotovo pa nobenih svetnikov in mislecev.

avstrijskih in bavarskih nacistov. Ni verjel niti v grobo silo, niti v ideološke nesmisle, temveč v premetenost – in zase je bil prepričan, da je premeten. To je bila morda njegova največja napaka, saj je bil v resnici povsem povprečna figura. Razen te pa je delal še druge napake. Kot toliko Himmlerjevih podrejenih je tudi on verjel vanj in si je prizadeval, da bi bil duh svojega gospodarja, protiutež pošastnima Kaltenbrunnerju in Ohlendorfu¹ in zapeljivcu Gebhardtu, ki je prav tako užival rajhsfirerjevo zaupanje in škodljivo vplival na njegove presoje. Prepričan je bil, da je Himmler sam sposoben iz administracije počistiti globoko zakoreninjeno nesposobnost in pokvarjenost ter spraviti v red katastrofalno in domišljavo Hitlerjevo in Ribbentropovo zunanjo politiko. Če bi ga Himmler poslušal, če bi gospodar najimenoitnejše in najučinkovitejše organizacije v Nemčiji verjel premetenim in odlično obveščevalnim obveščevalcem, potem (je bil naivno prepričan Schellenberg) bi dobili avtoriteto, ki bi prav lahko bila resen tekmeč nevarnemu blaznežu iz Berchtesgadna, z nekaj sreče in ob dobrih pripravah pa bi lahko s kompromisnim mirovnim dogovorom rešil Nemčijo.

Takšen je bil končni Schellenbergov načrt, leta 1941 pa je kot oficir gestapa prevzel vodenje Himmlerjeve zunanje obveščevalne službe. Da bi uresničil načrt, je bilo potrebno dvoje. Prvič, vzpostaviti je moral obveščevalno službo, ki bi bila po moči in učinkovitosti boljša od vseh drugih; in drugič, med zavezniki in v nevtralnih državah si je moral pridobiti nekaj zaupanja ter, kolikor bi bilo le mogoče, v svetu oprati Himmlerjevo omadeževano ime. Dve leti se je pogajal s švedskimi in švicarskimi prijatelji, organiziral je pobege Judov in na smrt

¹ Ernst Kaltenbrunner je zamenjal Heydricha na položaju vodje *RSHA* (varnostne službe) in je bil formalno Schellenbergov nadrejeni, čeprav se je Schellenberg z neposrednim dostopom do Himmlerja rešil te podrejenosti. Otto Ohlendorf je bil vodja *RHSA Amt III (Sicherheitsdienst)* oziroma tajne policije) in ministrski direktor v ministrstvu za gospodarstvo.

obsojenih vojnih ujetnikov ter si prizadeval ublažiti neprizanesljivost Himmlerjevih stališč in omejevati Kaltenbrunnerjevo divjaštvo.¹ Sčasoma je postajal vedno častihlepnejši in čudaki. Tako kot Hess je bil prepričan, da bodo britanski politiki prisluhnili njegovim predlogom. V nevtralne države je pošiljal odposlance s tako vrtoglavimi zgodbami, da so jih odslavljali s ponižujočim zasmehovanjem; našel je celo nekega norega psihologa, ki je bil prepričan, da bi s primerno psihoterapijo lahko "v nemškem ljudstvu psihološko prenovil krščanskega duha". Si je mogoče zamisliti primernejšega mirovnega odposlanca za pobožne Angleže? In tako je Schellenberg nameraval psihologa kot mirovnega odposlanca poslati do canterburyjskega nadškofa Templa.

Hkrati je Schellenberg vzpostavljaj svojo obveščevalno službo. Kot toliko drugih Nemcev je tudi on občudoval, neznanško občudoval, britansko obveščevalno službo – organizacijo, ki je resda ni kaj dosti poznal, je pa o njej očitno veliko prebral v cenenih romanih, ki jih je bila polna knjižnica gestapa. Iz njih je izvedel o prodornem in vsenavzočem ustroju, ki ga je vzpostavil Edward III. in izpilil Oliver Cromwell in ki je zagotavljal uspeh sicer neodgovorne britanske diplomacije in politike ter ob pomoči skavtskega gibanja in drugih podrejenih organizacij po vsem svetu rušil dinastije, menjal vlade in izvajal atentate na nadležne ministre. Schellenberg je sanjal, da bi takšno univerzalno, 'totalitarno' obveščevalno službo vzpostavil tudi v Nemčiji. Prvi korak naj bi bil uničenje že delujoče obveščevalne službe *Abwehr* in po dveh letih tekmovanja, ko

¹ Schellenbergovi motivi pri reševanju življenj so bili seveda popolnoma preračunljivi, kajti bil je preveč 'stvaren', da bi se podajal v kakršnekoli človekoljubne pustolovščine. Kot je pripovedoval prijatelju, bi bilo iztrebljenje Judov odlična stvar, če bi bilo delo mogoče opraviti do konca; toda, ker živita dve tretjini Judov izven dosega njihovih rok, je takšna politika "slabša od vsakega zločina – norost je". (Dnevnik Schwerina von Krosigka, 15. april 1945.)

je izkoristil sleherno napako in neuspeh tekmecev, mu je to tudi uspelo. V *Abwehru* so se dobro zavedali, kaj jim pripravljaja; toda bili so nemočni. Prežeti s korupcijo, notorično neučinkovitostjo in politično nezanesljivostjo, niso imeli protiorožja, občasni poskusi posameznih vestnejših oficirjev za notranjo reformo pa so le še krepili razočaranje in ravnodušje. Medtem pa je Schellenbergova služba, čeprav nič kaj bolj učinkovita, uživala vse prednosti napadalca. Februarja 1944 je bil Cararis po neprekinjenem nizu kričečih neuspehov odstavljen. Maja je njegovo organizacijo prevzel Himmler. Direktorji stare službe, ki so preživeli čistko, so bili poklicani v neko salzburško čajnico, kjer jih je pričakal Himmler s Schellenbergom ob strani. V gromovniškem govoru jim je Himmler predstavil svoje načrte. Ime *Abwehr*, je rekel, ni nemško – preveč obrambno zveni. Vzpostavil bo novo, napadalno, totalitarno in čisto arijsko obveščevalno službo. Ko je končal z dolgočasnimi podrobnostmi nove organizacije in se lotil zamegljenih splošnosti, v katerih je bil zanesenjaški duh bolj domač, se je njegova domišljija ogrela. Malodušju ni več mesta, je rekel, čas je za velike stvari. Firer je na vrhuncu svojega zanosa; šele zdaj se bo pokazala vsa veličina njegovega državnništva, njegove spretnosti in modrosti. Vsak dan moli, da bi bili zaslepljeni zahodni mogotci dovolj neumni, da napadejo evropsko celino. Pometali jih bomo nazaj in jih "utopili v morju njihove lastne krvi". Potem se bomo obrnili proti vzhodu. V letu dni bodo Rusi bežali čez Volgo in preko Urala v Azijo, v njihov barbarski dom, novi kitajski zid, ki ga bodo zgradili slovanski sužnji, pa jim bo za vse večne čase preprečil povratek.¹ Štirinajst dni pozneje so se zahodni zavezniki izkrkali v Normandiji. Dva meseca pozneje je prišlo do najpre-senetljivejšega političnega dogodka v Nemčiji po letu 1934; 20.

¹ Hitler je zelo resno premišljeval o načrtu Vzhodnega zidu in ga je pogosto omenjal, naprimer tudi v pismu, ki ga je 25. marca 1943 poslal Mussoliniju.

julija 1944 se je zgodila generalska zarota, ki je pokazala, da je vodstvo nemške armade prepričano v vojaški poraz in da je, če nič drugega, odločeno pretrgati svoje vezi z nacistično stranko. Znane so številne podrobnosti generalske zarote. Njenega pomena ne gre precenjevati. Majhna skupina Nemcev se je po dolgem oklevanju le odločila posredovati. Prezrli ali pa prehiteli so okorne in oklevajoče priprave prestrašenejših zarotnikov in izvedli odločen in skorajda uspešen poskus rušenja nacističnega režima. To so bili pripadniki stare vzhodnonemške aristokracije, ki je nekdaj obvladovala celotno nemško armado, zdaj pa le še njeno vrhovno poveljstvo in sodelavci Rauschninga, ki so nekdaj verjeli, da bodo ob sodelovanju nacistov kot podrejenih partnerjev lahko ponovno izkoristili ponižanega duha pangermanizma za lastne cilje in so zdaj z dejanjem iz obupa poskušali popraviti svojo katastrofalno napako. Toda bilo je prepozno, napake ni bilo mogoče popraviti in kasta junkerjev je, tako kot mamuti in mastodonti, za vedno izumrla.¹

Vseeno pa je bila zarota dobro pripravljena in bi skoraj uspela. V Hitlerjev štab so kar nekajkrat uspeli vtihotapiti eksploziv, ki pa zaradi tehničnih napak ni nikoli eksplodiral. Potem pa ga je grof von Stauffenberg kar v svoji torbi prinesel v konferenčno sobo v Rastenburgu. Ko je Hitler sedel na svoj prostor in

¹Treba je povedati, da so bili Beck, Tresckow, Olbricht, Stauffenberg skupaj s še nekaterimi oficirji vrhovnega poveljstva, ki so izvedli zaroto, med najbolj radikalnimi predstavniki nasprotnikov nacističnega režima in da jih številne druge skupine neodločnih in neučinkovitih oporečnikov niso podpirale. Če bi Stauffenbergu uspelo ubiti Hitlerja, bi mu druge skupine brez dvoma sledile; neuspeh pa jih je prestrašil in potisnil v še večje medsebojno nezaupanje, kar je vladi omogočilo, da je obračunala z vsemi hkrati. Šele povračilni ukrepi režima so jim dali občutek enotnih ciljev, ki ga dotlej niso imeli nikoli. Civilni skupini Goerdelerja in von Trotta zu Solza sta bili ločeni od generalske skupine, ta pa je bila razdeljena tudi navznoter. Rommel se je, denimo, strinjal s ciljem zarote, vendar pa je bil iskreno pretresen zaradi Schellenbergovega načina.

se je sestanek začel, je Stauffenberg odložil torbo pod mizo, se opravičil in odšel iz sobe. Ko je bil že za vrtnim obzidjem, je zaslišal detonacijo. Odhitel je do svojega letala, se odpeljal v Berlin in sodelavcem zaupno poročal o Hitlerjevi smrti in o uspešnem prevzemu oblasti. Toda posredovala je božja previdnost (kot so bili od prvega do zadnjega prepričani vsi pošteni nacisti). Še vedno ni povsem jasno, kako je Hitler ubežal smrti. Morda se je pravočasno umaknil s svojega mesta ali pa ga je rešila nenavadna oblika konferenčne mize. Ko sta se polegla prah in nemir, je postalo jasno, da je zarota spodletela. Hitlerju je popokal ušesni bobenček, poškodovano je imel desno roko, uniforma je bila razcapana, on pa je omamljen padel v naročje vedno pokornemu Keitlu; toda bil je živ, medtem ko so bili štirje v njegovi neposredni bližini mrtvi ali pa smrtno ranjeni. Toda, če bi bil sestanek kot ponavadi v utrjenem bunkerju in ne v leseni kolibi, ne bi nihče preživel.

Posledice zarote je bilo po 20. juliju čutiti na vsakem koraku. Hitler je zdaj zagotovo vedel, da mu vojska kot organizacija nasprotuje; zavedal se je, da če bo že zmagal v vojni, to ne bo po zaslugi generalov, temveč njim navkljub. Od tistega trenutka se je vedno bolj obkrožal s častniki mornarice in letalskih sil. Nemška mornarica v vojni resda ni odigrala odločilne vloge, toda z zarotniki se ni povezovala; Luftwaffe ni izpolnila vseh pričakovanj, toda to ni bila krivda pripadnikov letalskih sil, temveč samega Göringa. Kar pa zadeva vojsko – navadni vojaki so bili Hitlerju nedvomno zvesti, on pa se je z njimi vedno bolj istovetil in odrival oficirje na stranski tir. Če je že zaupal kateremu generalu, so bili to zgolj njegovi lizuni, kot sta bila Keitel in Burgdorf.¹ Sicer pa je imel celotno oficirsko kasto za izdajalce, njihova izdaja pa mu je odtlej nenehno

¹ General Wilhelm Burgdorf je bil *Cbef Heerespersonalamt OKH* in wehrmahtov pribočnik v firerjevem štabu. Povsem se je istovetil s stališči Hitlerja, Bormanna in Goebbelsa.

odmevala v mislih in pogosto tudi v njegovih besedah. Kadar koli se je vojska umaknila ali pa so njeni položaji padli, je vpil, da gre za izdajo; iz njegovega glavnega štaba so nenehno prihajali vročično obtožujoči telegrami in srditi strateški poduki, neumorni Bormann pa je gospodarjevo gromenje spremljal s predirljivim vreščanjem. Na zadnjem štabnem sestanku, ki je bil v polni sestavi, je Hitler v obraz očital generalom, da so ga ogoljufali, pa tudi v svojem zadnjem dokumentu, v oporoki, ki naj bi bila namenjena prihodnjim generacijam, se ni mogel izogniti še zadnji obtožbi zarotniških oficirjev in celotnega vojaškega vrhovnega poveljstva.

Ko se je Hitler tako umaknil od generalov v varnejšo družbo svojih bližnjih občudovalcev, se je njegov štab iz vojaškega poveljstva neizogibno spremenil v orientalski dvor priliznjencev in klečeplazcev. Kako daleč je že prišla ta sprememba, je razvidno iz pripovedovanja neposrednih prič dogodka, ki se je zgodil kmalu po eksploziji. Istega dne, torej 20. julija, naj bi na obisk v Rastenburg k svojemu zaščitniku prispel Mussolini, ki je bil takrat še zgolj marionetni vladar Lombardije. Njegov vlak se je zgodaj popoldan ustavil na postaji in na peronu ga je bled kot papir pričakal Hitler. Ko sta odhajala s postaje, mu je Hitler pripovedoval o svoji čudežni rešitvi pred nekaj urami, ko sta prišla v štab pa je gosta odpeljal na kraj dogodka. Soba je bila razdejana, kajti po eksploziji se je porušil strop, stene pa so zagorele. Po ogledu osmojenih ostankov sta se odpravila na čajanko. In kot ponavadi, se je Hitler ob čaju pokazal v svoji najostudnejši podobi.

Čajanka se je začela ob petih in v firerjevih prostorih se je zbral celotni dvor. Vsi so seveda govorili o firerjevi rešitvi, toda potem se je vse skupaj hitro sprevrglo v vsesplošno obtoževanje. Glasovi so postajali vedno višji in ogorčenejši in vse naokrog so letele obtožbe, ker vojna še ni bila dobljena. Ribbentrop in Dönitz sta hrumela nad generali, da so Nemčijo

predali v roke Angležem, generali pa so jima vračali. Ves ta čas sta Hitler in Mussolini sedela mirno in odmaknjeno, kot naključna opazovalca, Graziani pa jima je pripovedoval o svojih podvigih v Afriki. Potem pa je iznenada nekdo omenil še drugo znamenito zaroto v novejši nemški zgodovini – Röhmovo zaroto 30. junija 1934, ki ji je sledil krvavi pokol. Hitler je v hipu poskočil in v vročičnem napadu s peno na ustih kričal, da se bo maščeval slehernemu izdajalcu. Božja previdnost mu je še enkrat potrdila, da je izbran za preoblikovanje svetovne zgodovine; divjaško patetično je grozil, da se bo maščeval nad ženami in otroci izdajalcev – vse jih bo pometal v koncentracijska taborišča – oko za oko, zob za zob – nikomur, ki si je drznil stopiti na pot božji previdnosti, ne bo prizanesel. Besnel je kakšne pol ure, dvorjani pa so onemeli; obiskovalci so bili prepričani, da je nor. "Ne vem zakaj," je rekel eden od njih, "nisem v tistem trenutku odšel naravnost do zaveznikov." Mussolini je bil videti osramočen in je molčal; Graziani je poskušal pretrgati mučno tišino in je začel s Keitlom pogovor o tehničnih vprašanjih; ves ta čas pa so v belo livrirani lakaji spladnji na rokah krožili med gosti in ponujali prigrizke.

Prizor je zmotil klic iz Berlina, kjer je bilo še vedno nemirno. Hitler je pograbil telefon in začel v slušalko kričati, naj vse pobijejo. Zakaj še ni Himmlerja? Potem je prišla značilna izjava megalomana: "Začenjam se spraševati, če so Nemci zares vredni mojih plemenitih idealov!"

Te besede so presekale molk v dvorani. Nenadoma se je razgovoril celoten dvor, vsi so tekmovali v zagotavljanju lastne zvestobe. Dönitz je klečeplazno opeval veličino mornarice. Göring se je spustil v divji prepir z Ribbentropom in ga drezal s svojo maršalsko palico; Ribbentropov odgovor je preglasil ves hrup: "Jaz sem še vedno zunanji minister in moje ime je *von* Ribbentrop." Le Hitler je zdaj molčal. Vloge v opereti so se spet zamenjale, *primadóna* se je umaknila, zbor pa je neuglašeno

prepeval. Še vedno je sedel, v rokah pa je imel stekleničko živopisanih sladkorčkov in jih neprestano cuzal.¹ Le sem in tja je kot iz vulkana, ki se še ni povsem umiril, iz njega izbruhnila kakšna divja izjava, ostanek še neizpetih čustev – o krvi, o božji previdnosti, o koncentracijskih taboriščih.

Opis dogajanja² je morda pretiran, čeprav ni neverjeten. Popolna oblast popolnoma pokvari in veliko preveč smo izvedeli o življenju na tem čudaškem dvoru, da bi, vsaj v glavnih obrisih, imeli razloge za dvom. Ko je preudaren nemški general primerjal Göringa z rimskim cesarjem Markom Avrelijem, znanim tudi kot Elagabalom, ni prav nič pretiraval. Nacistični rajh je bil na svojem zenitu še najbolj podoben samovladju, razkošju in razuzdanosti poznega rimskega cesarstva. V Gibbonovih* neprizanesljivih opisih prebiramo o osebkih, ki naj bi imeli navidez izjemno oblast, natančnejši pogled pa je pokazal, da je šlo za priležnice in priležnike, evnuhe in osvobojene sužnje brez lastne hrbtenice; in zdaj je pred nami *elita* tisočletnega rajha, ki ni bila nič drugega, kot zbirka nadutih klovnov, ki so jih sem in tja premetavali najrazličnejši vplivi. Celo Mussolini je bil osramočen; toda Mussolini je bil konec koncev, latinskega duha, kot Goebbels in se nikakor ni mogel počutiti domačega med temi poskakujočimi Nibelungi. Mimogrede, Goebbelsa ni bilo na tej norčavi čajanki – bil je v Berlinu, kjer je načeloval zatiranju upora.

Učinek generalske zarote je bil odločilen za Himmlerjevo kariero, tako osebno kot politično. Osebno mu je prinesel velik uspeh – približal ga je bogu. To pomenljivo preobrazbo je aprila 1945 opisoval prijatelju: "Vem," je rekel, "da me imajo za nemarnega brezbožnika, toda globoko v srcu sem vernik;

¹ Bralec, ki se bo prebil do strani ???, bo o teh sladkorčkih izvedel še kaj več.

² Ki smo ga dobili od Eugena Dollmanna, Himmlerjevega "visokega voditelja SS in policije" za Italijo, ki je bil v Mussolinijevem spremstvu.

* Edward Gibbon: Vzpon in padec rimskega cesarstva

verjamem v boga in v božjo previdnost. Zadnje leto pa sem spet začel verjeti tudi v čudeže. Firerjevo preživetje 20. julija je bil čudež, drugega v svojem življenju pa sem doživel prav to pomlad ..." Drugi čudež je bila nenadna in zelo dobrodošla odjuga, ko je Himmler na reki Odri poveljeval armadni skupini, ruske enote pa so se pripravljale, da prestopijo zaledenelo reko.¹

Politično pa je bila generalska zarota začetek Himmlerjevega padca. Resda se zunanjemu opazovalcu Himmler še nikoli ni zdel tako močan, kot prav v mesecih po zaroti, v mesecih, ko so bili mnogi prepričani, da je v resnici prevzel nadzor nad državo, ker naj bi bil Hitler bodisi ubit ali pa ujetnik zarotnikov. Vsekakor se je Himmlerjeva oblast po zaroti okrepila, saj policaj ni nikoli tako potreben, kot v trenutku, ko je razkrita vesplošna zarota. V eni svojih prvih potez je dovršil svojo zmagov nad vojaško obveščevalno službo, saj so bili med zarotniki številni od njenih nekdanjih voditeljev, iz njihovih skladišč pa je prišlo tudi uporabljeno razstrelivo. Že tako se je vedelo, da so neučinkoviti; zdaj pa je Himmler lahko dokazal, da so tudi nezvesti. Dokazi proti admiralu Canarisu niso bili prepričljivi; toda izginil je v ječah in devet mesecev pozneje so ga usmrtili na srednjeveško kruti način.² Umorili so tudi njegovega naslednika polkovnika Hansena. Toda stara obveščevalna služba je bila le oddelek v starem vrhovnem štabu in ta je bil kot celota vpleten ali pa vsaj osumljen sodelovanja v tej veliki zaroti. V krvavem maščevanju, ki je sledilo – v pokolu, ki je bil hujši celo od tistega leta 1934 – je izginilo okoli 50 oficirjev vrhovnega poveljstva in na stotine nižjih častnikov. Generala Halderja so zgolj zaradi suma odpeljali v koncentracijsko taborišče, kjer štiri mesece ni videl dnevne svetlobe. Generala Becka,

¹ Schwerin von Krosigk, glej str. ???

² 9. aprila 1945 so mu v koncentracijskem taborišču Flossenburg zadržali vrat.

ki so ga skoraj vse zarotniške skupine priznavale za vodjo, so prisilili v samomor. Njegov naslednik Zeitzler je bil odstavljen. Stauffenberg in še trije zarotniki so bili na Frommov ukaz v hipu ustreljeni. Fromm je s tem poskušal prikriti svojo lastno krivdo, vendar zaman, kajti tudi njega so obesili. Stuepnagel, ki je poveljeval zasedbenim enotam v Franciji in je prenačljeno ubogal ukaze prevratnikov ter dal zapreti vodjo gestapa v Parizu, se je ustrelil v gozdu blizu Verduna. Toda zgrešil je in se zgolj oslepil, zato so ga pozneje usmrtili. Življenje si je vzel tudi poveljujoči na terenu Kluge. Usmrčen je bil Witzleben, prav tako Fellgiebel – filozofski general, ki je v zadnjih urah pred smrtjo s svojim pribočnikom razpravljal o nesmrtnosti duše. Rommlu, nekoč Hitlerjevemu ljubljencu med generali, katerega ugled je namerno (in kot se je pozneje izkazalo) nevarno napihnila propaganda, je Hitler poslal svojega najvnetejšega lizuna generala Burgdorfa z revolverjem in kapsulo strupa. Če se skrivaj ubije sam, mu je prenesel sporočilo, tega ne bodo javno objavili in ne bodo se maščevali nad njegovo družino.¹ Ubogal je. Neki general, ki je bil na fronti ubit kmalu po zaroti, bi moral biti deležen državnega pogreba, toda ugotovili so, da je sokriv; načrte so takoj spremenili in ga nemarno zagrebli med kriminalce. Nič čudnega, da se je Hitler za dolgo umaknil v zasebnost, nič čudnega, da se je izognil svojim najsposobnejšim svetovalcem in je poslušal le še najbolj napihnjene amaterje SS, kajti v zvestobo nobenega oficirja ni mogel biti več prepričan. Prav tako pa ni nič čudnega, če se je v naslednjih mesecih zdelo, da je Himmlerju pripadel izjemen delež oblasti. Na dan zarote je od Fromma prevzel poveljstvo rezervnih vojaških enot. Kmalu zatem je od oboroženih sil prevzel nadzor vseh taborišč z vojnimi ujetniki. V

¹ O Rommelovi smrti sta pripovedovala Jodl in Keitel, izjave pa so potrdili tudi drugi viri.

nekaj mesecih je nekdanji narednik postal poveljnik armadne skupine, ki se je neuspešno upirala ruski ofenzivi na Visli.

Kljub vsemu temu očitnemu povečevanju oblasti, pa je bil Himmler pravzaprav v zatonu. Čeprav je bil zaradi ogrožanja Hitlerjevega življenja v tistem hipu potrebnejši kot kadarkoli, je prav popolni neuspeh zarote opozarjal, da bo spodletelo tudi njemu. Konec koncev je šlo za zelo občutljivo zadevo. Hitlerjevo življenje je rešila božja previdnost (kot se je strinjal tudi Himmler), ne pa policija. Nekateri so bili celo prepričani, da tako dolgotrajnega načrtovanja zarote nikakor ne bi mogli izpeljati, ne da bi za to vedel Himmler; bilo bi nenaravno ali pa vsaj v nasprotju z vsemi podobnimi primeri.¹

Vse to ni ušlo potrpežljivemu in vztrajnemu Bormannu. Hitlerjev 'zli duh', njegova 'rjava eminenca, ki se skriva v senci', ali kot ga je opisal eden od dvorjanov, 'Hitlerjev Mefisto',² si je na dvoru pridobil vpliv, kakršnega dotlej še ni imel nihče v Hitlerjevem najožjem spremstvu. Do takrat je Hitler poskrbel, ali pa se je vsaj zdelo tako, da si nihče od njegovih ljudi ni mogel pridobiti pomembne prednosti pred drugimi. Vedno jih je potiskal v medsebojne spopade, sam pa je potem med njimi vzdrževal ravnotežje moči. Martin Bormann, ki je, podobno kot pred njim Holstein na dvoru nekdanjega cesarja, že od samega začetka ugotavljal, "kako pomembno je, da je osebni položaj navzven videti popolnoma nepomemben", je zdaj žel sadove svoje neskončne potrpežljivosti. Vedno, tudi v najnevarnejših urah, je bil gospodarju pri roki – vstajal je okrog poldneva in legel k počitku okrog pete ure zjutraj – in

¹V resnici se zdi zelo malo verjetno, da bi Himmler vnaprej vedel kaj natančnejšega; zanesljivo pa so vsaj v splošnem vedeli nekateri iz njegovega spremstva, vključno s Schellenbergom, in čeprav si ta o zadevi ni drznil spregovoriti s predpostavljenim, je Himmler zagotovo vedel, da se Schellenberg spogleduje z opozicijo. Drugi od Himmlerjevih podrejenih, ki trdi da je vedel za zaroto, je Ohlendorf.

²Schwerin von Krosigk.

tako vzdrževal popoln nadzor nad dogajanjem v velikanskem strankarskem ustroju. Bil je neumoren, nepogrešljiv in vsenavzoč, postal je edini varuh vseh Hitlerjevih skrivnosti, najpomembnejši glasnik njegovih ukazov in glavni ključar, ki je omogočal dostop do vedno nedostopnejšega gospodarja. Karkoli se je zgodilo v vojnem obdobju, je samo še okrepilo njegovo oblast. Podredil si je gavljatere in omejil njihove pristojnosti. Sprva so bili gavljatere stari strankarski mački, ki so v prvih dneh gibanja najhropneje tolkli po bobnih in pihali v trobente in so bili nagrajani s temi donosnimi, pa ne preveč zahtevnimi položaji. Bormann je to spremenil. Stari gavljatere so se drug za drugim poslovili, zamenjal pa jih je z mlajšimi, podjetnejšimi in fanatičnejšimi ljudmi, ki za svoje napredovanje niso bili hvaležni stari, brezimni stranki iz časov, ko je bil Bormann še povsem nepomemben, temveč kar samemu Bormannu. Strankarski ustroj se je med vojno razraščal podobno kot ustroj SS; tako kot SS si je začel prilaščati pristojnosti vojske, še zlasti na področjih uprave, vojaških dobav, infrastrukture in evakuacij; in tako kot SS je postajal z vsakim nemškim vojaškim porazom pomembnejši in nepogrešljivejši. Opazovalci, ki so spremljali vzporedno razraščanje dveh mogočnih in sorodnih nosilcev oblasti, so se spraševali, kaj bo, ko bodo spori izbruhnili med njima, ko se bosta iz oči v oči soočila Bormann in Himmler, potem ko bosta pospravila z vsemi neodvisnimi nosilci moči. Zanimivi trenutek je nastopil, ko je leta 1943 Himmler postal notranji minister. Do takrat sta imela moža odlične odnose; poslej so se plamteli le še ostri spori. Bormann je takoj odgovarjal na sleherni najneznatnejši Himmlerjev poskus poseganja v oblastne sfere zunaj pristojnosti SS. V posameznih pokrajinah so številni visoki predstavniki SS in policijski voditelji¹ menili, da se lahko oprejo na novi Himmlerjev položaj

¹ *Höherer SS und Polizei Führer*; to so bili Himmlerjevi namestniki v nemških pokrajinah in na zasadenih ozemljih.

in zakorakajo v rezervate gavlajterjev. Toda hitro so padli na trdna tla. "Bormann je o takšnih primerih takoj poročal Hitlerju in jih izkoristil za utrjevanje lastnega položaja. Na naše presenečenje mu je zelo hitro uspelo pritisniti Himmlerja ob zid," je povedal Speer.² To je bila pač prednost njegovega položaja.

Na enak način je začel Bormann izrabljati napake svojega tekmeča tudi takoj po zaroti 20. julija. Medtem ko je Himmler naivno verjel, da je (potem ko je iz igre izpadel Göring) naravni kandidat za naslednika in je vsako svoje napredovanje razumel kot potrditev kandidature, je Bormann poskrbel, da je to v resnici pomenilo njegovo oddaljevanje od oblasti. V mračnih dneh zadnje zime v vojni je Bormann dosegel novo zmag; Himmlerju je priskrbel poveljevanje armadni skupini na Visli, novi formaciji, ki je imela brezupno nalogo ustaviti ruski prodor proti Berlinu iz vzhodne strani. Himmler je bil umaknjen iz Berlina, kjer bi se lahko potegoval za Hitlerjevo naklonjenost in se vmešaval v Bormannove pristojnosti; Bormann pa, ki je ostal na varnem in kot edini firerjev prišepetovalec, ni izpustil nobene priložnosti, in je sleherni uspeh ruske armade pripisal nesposobnosti ali pa celo izdajstvu svojega tekmeča.

Vsej svoji moči navkljub pa Bormann v Hitlerjevem štabu ni bil povsem sam in tudi ne povsem vsemogočen. Prvič, tam je bil še vedno Goebbels. Bolj kot vsi drugi Hitlerjevi podrejeni (ali pa celo kot edini) je užival neko očitno prednost – bil je

¹ Podobno je povedal Göring. Treba pa je pripomniti, da spor med Himmlerjem in Bormannom ni bil le spor dveh osebnosti in njunih pristojnosti; bil je tudi spor med stranko in SS. SS, v katerem je bilo veliko več fanatizma, je bil (vsaj na splošno) tudi manj grabežljiv in je z gnusom opazoval pokvarjenost strankarskih veljakov. To je bil tudi povod, da so v SS resno preišljevali, da bi Himmlerja postavili na Hitlerjevo mesto. Glej Hassell, *Von anderen Deutschland*, str. 178.

sposoben. Celó Bormannu je bilo jasno, da bi lahko bil spopad z Goebbelsom zanj usoden; v zameno pa je tudi Goebbels Bormannu priznaval, da mu je koristen zaradi njegovega neoviranega dostopa do Hitlerja. Tako se je med njima kljub različnim pogledom pri številnih političnih vprašanjih razvilo povsem zgledno sodelovanje. Kot tesen osebni prijatelj je Goebbels lahko vedno prišel k Hitlerju; vseeno pa se mu je zdelo prav, da v manj pomembnih zadevah kot posrednika uporabi Bormanna in ga s tem pomiri, svoj privilegiran položaj pa je uporabljal le ob posebnih priložnostih. Bormann pa se mu je oddolžil tako, da ni oviral Goebbelsove občasne neodvisnosti. Njun priročni kompromis se je zelo simbolično pokazal ob dogajanju v zadnjih dneh rajha. Njuni nasveti Hitlerju so se razlikovali, imela sta vsak svoje osebne in politične načrte, toda enotno sta podpirala firerjeve odločitve in sodelovala v njegovem dvornem ceremonialu, z ramo ob rami sta sodelovala pri njegovi poroki in pogrebu, potem pa sta vsak po svoji poti krenila lastni usodi naproti.

Drugi, ki je omejeval brezmejno Bormannovo oblast, pa je bil sam Hitler. Liberalni prebežniki, marksistični teoretiki in obupaní reakcionarji so vedno trdili ali pa vsaj prepričevali sami sebe, da je Hitler le kmet v šahovski igri, ki jo vodijo povsem drugi politiki, če ne že kar kozmične sile same. Toda to je velika zabloda. Tudi kadar se je naslonil na neodvisne sile in uporabil njihovo podporo, je do zadnjega ostal nesporni gospodar gibanja, ki ga je sam navdihnil in vzpostavil ter ga na koncu tudi sam, pod svojim neposrednim vodstvom, uničil. Niti Röhm ali Himmler, niti vojska ali junkerji, niti bankirji ali industrialci niso nikoli imeli nadzora nad tem obsedenim in pogubnim duhom, neglede na pomoč, ki so mu jo včasih dajali in drugič prejemale in neglede na pričakovanja in upanja, v kakršna so se zatekali, kadar jih je popadel dvom ali zadelo razočaranje. Seveda tudi Bormann, ki je zgolj po njegovi volji

užival na oblasti, ni nikoli nadzoroval neukrotljive Hitlerjeve volje, četudi si je uspel podrediti Göringa, Hessa in Himmlerja. Firer je zavrnil tudi njegov zadnji politični nasvet, naj se aprila iz Berlina umakne v Obersalzberg; potem pa je bila preslišana še njegova največja želja – da bi po Hitlerjevi smrti prevzel oblast. Ko je sir Nevile Henderson leta 1939 predlagal Göringu, naj poskuša vplivati na Hitlerjeva stališča, mu je ta odgovoril, da "smo vsi mi samo še njegovi izvajalci", kadar se Hitler o nečem dokončno odloči. To je veljalo za vsakogar in za vedno, tako za Bormanna kot za Göringa in tako leta 1939 kot 1945. Res je, pravi Speer, da je imel Bormann vse do zadnjega popoln nadzor nad notranjim dogajanjem, toda Hitler si je ta nadzor lahko prevzel kadarkoli se mu je zahotelo. "Vedno se je ravnal po načelu *deli in vladaj*. Vedno so obstajale politične skupine, ki so bile pripravljene obračunati z drugimi. Potrebni je bilo samo nekaj Hitlerjevih kritičnih besed in vsi sovražniki so končali v Bormannovem žrelu." Če je Bormann do konca izvajal svojo oblast, to ni bilo po njegovi volji, temveč po volji vsemogočnega diktatorja, ki je s svojim hipnotičnim vplivom celo najhujše kritike pripravil, da so ga častili in ubogali. "Je bil Hitler kot zgodovinski pojav posledica razmer po prvi svetovni vojni? Je bil posledica versajskega sporazuma, revolucije in dogodkov, ki so sledili? Je bil oseba, kakršna se je morala pojaviti po teh dogodkih?" Tako je v filozofskem miru v utrjenem gradu, kamor so ga zaprli po vojni, premišljeval Albert Speer. Toda, ko je iskal odgovore na ta vprašanja, je bil prisiljen ponovno premisliti o značaju človeka, ki ga je imel za odgovornega za nemški propad; in ko je dobro premislil, je ugotovil, da je bil Hitler več kot vse to. "Res je, da bi Hitler brez tega dogajanja ne našel tal, ki bi tako hitro in bujno obrodila; toda pojave takšnega obsedenca si ne moremo razlagati zgolj kot posledico nekkih dogodkov. Ti bi prav tako lahko vplivali tudi na veliko povprečnejšega nacionalnega voditelja.

Hitler je bil pač eden tistih težko doumljivih zgodovinskih pojavov, ki občasno priplavajo na površje. Osebnostno je vplival na usodo celotnega naroda. Povsem sam jih je spravil na to pot in jih vodil do tega strahotnega konca. Ljudje so bili tako uróčeni, kot le redkokdaj v vsej zgodovini človeštva."

Ta pogled na Hitlerja kot feniksa, tako redek pojav v zgodovini, ki se je vzdignila nad naravne zakone, pa v Nemčiji ni bil na široko sprejet. Niso ga denimo sprejemali generali, ti praktični, nepoduhovljeni vojaški stroji. Zanje ni nikoli pomenil nič drugega kot primitivca z izjemno močjo, ki je bil daleč od njihovega pojmovanja genialnosti. "Ko sem delal z njim," je izjavil Halder, najspodobnejši med njimi, "sem vedno oprezal za znamenji njegove genialnosti. Poskušal sem biti pošten in nepristranski in nisem dopuščal, da bi me zaslepljevala mržnja do tega človeka. Toda *nikoli* nisem v njem prepoznal genija, vedno zgolj okrutneža."

Nekdo pa je ta pogled vendarle popolnoma sprejemal in je na tem tudi gradil svoj uspeh. "V dolgih zgodovinskih presledkih," je zapisal, "se včasih lahko zgodi, da se v eni osebi združita praktični politik in politični filozof. Tesnejša je ta zveza, večje bodo njegove politične težave. Takšen mož se ne napreza za to, da bi zadovoljil svoje filistrske potrebe; posegel bo po ciljih, ki so le redkim doumljivi. Zato je njegovo življenje razpeto med sovraštvom in ljubeznijo. Nasprotovanje njegovih sodobnikov, ki ga ne razumejo, se spopada s priznanjem prihodnjih generacij, za katere tudi dela."

Avtor tega opisa je sam Hitler.¹ To je napisal v zaporu, veliko prej, preden je segel po oblasti, ki jo je pričakoval. Trdno prepričanje v lastno odrešeniško poslanstvo je bilo morda odločilno za izjemno moč njegove osebnosti in je preživelo še

¹ *Mein Kampf*, str. 231.

HITLERJEVI ZADNJI DNEVI

---

dolgo potem, ko za preživetje že ni bilo prav nobenih zunanjih pogojev; največji dokaz moči njegove osebnosti pa je dejstvo, da je mit o Hitlerju sprejel celo razumniški Speer.